

PIOTR ATANAZY POLANKO OFM
Wrocław

KSIĘGI ADMINISTRACYJNE I CZASOPISMA WE WSPÓLNOTACH TERCJARSKICH NA ZIEMI OLESKIEJ W PIERWSZEJ POŁOWIE XX WIEKU

1. Prezentacja – 2. Księgi administracyjne – 3. Śląskie czasopisma tercjarskie – 4. Epilog

1. Prezentacja

Po trudnych doświadczeniach sekularyzacji i *Kulturkampf* zakon franciszkański powrócił na Śląsk, by kontynuować swoje posłannictwo w diecezji wrocławskiej. Ponowne osiedlenie się franciszkanów było wydarzeniem bardzo znaczącym, tradycja bowiem franciszkańska była od wieków zakorzeniona na tych terenach. Zakonnicy wraz z ludem znosili głód, zarazy, wojny i pożogi. Z ludem pracowali i modlili się. Ojcowie po kilkudziesięciu latach nieobecności zaangażowali się na nowo w duszpastertwo, głosząc misje ludowe, rekolekcje, kazania. Szczególnym zaś zadaniem było zakładanie wspólnot tercjarskich oraz dbałość o ich rozkwit. Na całym niemalże Śląsku powstawały nowe, formalne struktury Trzeciego Zakonu. Każda zorganizowana prawnie grupa funkcjonowała w oparciu o ówczesne prawo Kościoła i zakonu franciszkańskiego. Ważnym elementem organizacyjnym i edukacyjnym były księgi administracyjne i czasopisma tercjarskie. Na przykładzie wspólnot Trzeciego Zakonu na ziemi oleskiej (stosunkowo dobra dokumentacja) autor pragnie podjąć w badaniach wspomniane kwestie.

2. Księgi administracyjne

2.1. Księgi członków

Każda wspólnota tercjarska zobowiązana była do prowadzenia księgi członków¹ W boreckim okręgu klasztornym² nie wszystkie wspólnoty spełniały te wymagania,

¹ *Iuris Canonici Pii X Pontifici Maximi iussu digetus Benedicti Papae XV.*, Freiburgi Brisgoviae MCMXXII, kan. 694, par. 2.

² Franciszkanie z Borek Wielkich byli znani w całej okolicy, stąd zakon i tradycje franciszkańskie

a na ten problem ojcowie zwracali uwagę podczas wizytacji kanonicznych³ W trzydziestu trzech wspólnotach okręgu boreckiego prowadzono systematycznie księgi członków, wiele z nich uzupełnia się do dziś. Główna księga wszystkich członków okręgu znajdowała się zawsze w klasztorze okręgowym. Księga okręgu boreckiego z lat 1904–1939 ujmuje dane personalne 3800 członków. Informacje ujęto kolejno w następujących rubrykach:

- numer porządkowy każdej osoby w księdze okręgu,
- datę śmierci,
- numer porządkowy według księgi członkowskiej danej wspólnoty,
- imię i nazwisko,
- imię zakonne,
- data obłóczyn,
- data profesji,
- miejsce urodzenia,
- data urodzenia,
- miejsce zamieszkania,
- stan cywilny,
- uwagi⁴

2.2. Księgi kasowe

W dwudziestu sześciu protokołach wizytacyjnych widnieje informacja o istnieniu ksiąg kasowych w poszczególnych wspólnotach okręgu⁵ W księgach tych notowano szczegółowe dane o dochodach i rozchodach majątku wspólnoty⁶. W Borkach Wielkich informacje wpisywano do księgi w następującym porządku:

Część pierwsza — wpływy:

- rubryka pierwsza — data wpłaty,
- rubryka druga — dochody (wymieniano imię i nazwisko ofiarodawcy),

zyskiwały sobie wielką popularność. Od chwili przybycia do Borek Wielkich (1905) ojcowie ogarnęli opieką duchową również wspólnoty tercjarskie, które istniały (choć nie zawsze formalnie założone) w okolicznych parafiach. Praca ta wpłynęła bardzo pozytywnie na rozwój Trzeciego Zakonu na tych terenach. Przez wiele lat wprowadzano w życie reformę papieża Leona XIII oraz nowe ustalenia prawne, odnoszące się do formalnego istnienia wspólnot. Stąd zakładano w sposób kanoniczny nowe kongregacje, przeprowadzano wizytacje kanoniczne, organizowano zjazdy tercjarskie, rekolekcje, spotkania. Liczba wspólnot przynależących do klasztoru w Borkach ciągle wzrastała. Na tle prowincjalnych struktur tercjarskich klasztor w Borkach Wielkich został ustanowiony w 1920 r. klasztorom okręgowym. Przy nim skupiało się życie wspólnot tercjarskich okolicznych parafii. Wszystkie prace duszpasterskie na rzecz Trzeciego Zakonu były koordynowane przez ojców z tego klasztoru.

³ Archiwum klasztorne w Borkach Wielkich (dalej: ABW), *Protokoły Wizytacyjne 1916–1939* (dalej: PW), brak sygn.

⁴ ABW, *Catalogus membrorum III. Ordinis ad conventum Borecensem pertinentium 1886–1939*, brak sygn. Krótka analiza tych zagadnień została przedstawiona w rozdziale dotyczącym członków Trzeciego Zakonu.

⁵ ABW, PW 1916–1939, brak sygn.

⁶ Nie posiadamy informacji o istnieniu przedwojennych ksiąg kasowych we wspólnotach okręgu.

— rubryka trzecia — ofiarowana kwota.

Część druga — rozchody:

— rubryka pierwsza — data,

— rubryka druga — wydatki (wpisywano tu cel, na który wydano pieniądze),

— rubryka trzecia — kwota.

Dochody wspólnoty tercjarzkiej w Borkach Wielkich pochodziły głównie ze składek miesięcznych. Przykładowe wydatki to:

— ofiary na Msze święte za zmarłych tercjarzy;

— ofiary na Msze święte z okazji uroczystości — odpust porcjunkuli, uroczystość św. Franciszka, św. Ludwika, św. Elżbiety, imieniny, urodziny i jubileusze ojca gwardiana i innych ojców;

— ofiara na kwiaty przed klasztor;

— ofiara na kwiaty do Bożego grobu;

— ofiara na kwiaty w dzień odpustu;

— ofiara na wypominki za zmarłych;

— wydatki związane z podróżą na pogrzeby;

— wydatki z okazji jubileuszu 50-lecia życia zakonnego członków;

— wydatki na wieńce dla zmarłych ojców;

— ofiara na klasztor z okazji odpustu św. Franciszka;

— ofiara na materiał do chorągwi tercjarzkiej;

— ofiara na świece do kościoła⁷

2.3. Kroniki⁸

W czele kroniki umieszczano odpis pozwolenia ordynariusza miejscowego na założenie wspólnoty tercjarzkiej, opis założenia i odpis aktu erekcyjnego. Następnie podawano imiona i nazwiska członków zarządu. Systematycznie zapisywano wszelkie zmiany w zarządzie, sposób sprawowania nabożeństw i wszelkie wydarzenia dotyczące wspólnoty⁹

Tylko w jedenastu protokołach wizytacyjnych istnieje potwierdzenie o prowadzeniu kronik we wspólnotach okręgu boreckiego¹⁰. Umieszczona niżej tabela zawiera wykaz ksiąg prowadzonych we wspólnotach okręgu boreckiego.

Tab. 1. Wykaz ksiąg prowadzonych we wspólnotach okręgu boreckiego

Rok	Miejscowość	Księgi
1919	Olesno	Księga członków Księga kasowa

⁷ ABW, *Kassenbuch des III. Ordens Gross Borek*, brak sygn.

⁸ Prowadzenie kronik nie było obowiązkiem, ale było zalecane. Systematyczne zbieranie informacji i umieszczanie ich w kronikach wiązało się z pewnymi zdolnościami intelektualnymi, stąd było to zajęcie dla wielu tercjarzy zbyt trudne. Dlatego w niewielu tylko wspólnotach prowadzono tego typu księgi.

⁹ CZ. BOGDALSKI, *Organizacja i działalność III Zakonu Św. Franciszka*, Kraków 1926, s. 34–35.

¹⁰ *Tamże*, s. 24.

Rok	Miejscowość	Księgi
1923	Sieraków	Księga członków
1923	Kuniów	Księga członków
1923	Wysoka	Księga członków
1923	Bodzanowice	Księga członków
1924	Olesno	Księga członków Księga kasowa
1924	Bogacica	Księga członków
1924	Kluczbork	Księga członków Księga kasowa Kronika
1924	Gorzów Śląski	Księga członków
1927	Stare Budkowice	Księga kasowa
1927	Sieraków	Księga członków Księga kasowa
1928	Zawadzkie	Księga członków
1929	Kuniów	Księga członków Księga kasowa
1929	Jełowa	Księga członków
1930	Kościeliska	Księga członków Kronika
1931	Borki Wielkie	Księga członków Kronika Księga kasowa
1932	Dobrodzień	Księga członków Księga kasowa
1932	Małe Łagiewniki	Księga członków Kronika Księga kasowa
1933	Zawadzkie	Księga kasowa
1934	Kuniów	Księga członków
1934	Bogacica	Księga członków Kronika Księga kasowa
1935	Borki Wielkie	Księga członków Księga kasowa
1935	Olesno	Księga członków Księga kasowa
1935	Gorzów Śląski	Księga członków Księga kasowa

Rok	Miejscowość	Księgi
1935	Stare Budkowice	Księga członków Kronika Księga kasowa
1936	Łowkowice	Księga członków Księga kasowa
1936	Kujakowice	Księga członków Kronika Księga kasowa
1936	Sieraków	Księga członków Księga kasowa
1936	Łubniany	Księga członków Księga kasowa
1936	Wysoka	Księga kasowa
1937	Sternalice	Księga członków Kronika Księga kasowa
1937	Żędowice	Księga członków Kronika Księga kasowa
1937	Bodzanowice	Księga członków Kronika Księga kasowa
1937	Krasiejów	Księga członków Księga kasowa
1938	Jelowa	Księga członków Księga kasowa
1939	Zawadzkie	Księga członków Kronika Księga kasowa

Źródło: ABW, PW 1919–1939, brak sygn.

3. Śląskie czasopisma tercjarskie¹¹

3.1. „Głos Św. Franciszka”

Ukazywał się w latach 1908–1938. Był wydawany przez śląską prowincję Św. Jadwigi w języku polskim. Każdego roku ukazywało się 12 numerów, a objętość każdego nie przekraczała 40 stron. Odbiorcami „Głosu Św. Franciszka” byli przede wszy-

¹¹ Dotyczy czasopism prenumerowanych w boreckim okręgu tercjarskim.

stkim tercjarze zamieszkujący Górny Śląsk i Prusy Wschodnie. Ze względu na brak wiarygodnych źródeł trudno jest określić początkowy nakład czasopisma. W 1923 r. wynosił 4850 egzemplarzy. Najwyższy zaś nakład datuje się na lata 1934–1935, kiedy to drukowano 8 tysięcy egzemplarzy. W latach 1908–1939 „Głos Św. Franciszka” posiadał czterech redaktorów: o. Maurusa KLUGE, o. Franciszka CZECHA, o. Grzegorza MOCZYGBĘ i o. Fabiana GIELNIKA. Według założeń pierwszego redaktora, o. Maurusa Kluge, czasopismo miało spełniać następujące zadania:

- objaśniać Regułę św. Franciszka,
- uczyć życia prawdziwie ewangelicznego,
- podawać godne do naśladowania przykłady,
- czynić wszystkich czytelników prawdziwymi chrześcijanami i naśladowcami Serafickiego Ojca¹².

Każdy zeszyt zawierał stałe pozycje:

- konferencje ascetyczne w duchu św. Franciszka,
- tłumaczenie i wyjaśnienia Reguły Trzeciego Zakonu,
- informacje o świętych franciszkańskich,
- nauki katechizmowe o wartości sakramentów w życiu chrześcijanina,
- rubrykę pt. *Chleb św. Antoniego*,
- informacje o jubileuszach tercjarskich w poszczególnych parafiach, o spotkaniach, obłóczynach i ślubach,
- sprawozdania z życia wspólnot,
- nekrolog braci i sióstr Trzeciego Zakonu,
- informacje misyjne,
- wiersze religijne i opowiadania.

Odbiorcami „Głosu Św. Franciszka” byli głównie tercjarze z terenów Śląska. Jak wynika z 43 protokołów wizytacyjnych, członkowie wszystkich wspólnot w okręgu boreckim w większości korzystali z tego czasopisma. Z powodu braku szczegółowych danych trudno jest określić liczbę prenumerowanych egzemplarzy w tym okręgu.

3.2. „Franziskusbote” („Franziskanisches Leben”)

Czasopismo to — miesięcznik — było tłumaczeniem na język niemiecki „Głosu Św. Franciszka” i wydawane przez prowincję Św. Jadwigi w latach 1925–1940. Pierwszy zeszyt ukazał się w styczniu 1925 r. Wkrótce nakład znacznie wzrósł i drukowano 10 tysięcy egzemplarzy. Stanowisko redaktora naczelnego piastował o. Patryk HERZOG. W 1936 r. nakład czasopisma osiągnął 12,5 tysiąca zeszytów.

¹² „Głos Św. Franciszka” 1 (1908), s. 2; por. B. KUROWSKI, *Franciszkanie Prowincji Św. Jadwigi na Śląsku 1887–1939*, Wrocław 1997, s. 300.

Wydawnictwo kolportowało „Franziskanisches Leben” na terenach Niemiec, Austrii, Szwajcarii i Stanów Zjednoczonych. Rocznie ukazywało się 12 zeszytów o średniej objętości 35 stron. Do popularyzacji tego czasopisma przyczynił się niewątpliwie sztab redakcyjny, składający się z profesorów franciszkańskiego Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu na Karłowicach. Autorzy starali się przekazywać ducha św. Franciszka poprzez wykład Reguły Trzeciego Zakonu, zachęcając do życia według wskazań Ewangelii, do naśladowania przykładów świętych, zwłaszcza męczenników za wiarę. Czasopismo uczyło miłości, zrozumienia, braterstwa, ubóstwa i pokory¹³. Podobnie jak w „Głosie Św. Franciszka”, drukowano w nim listy misjonarzy. Jedną z rubryk poświęconą była działalności papieży. Dość rozbudowana była rubryka *Chleb św. Antoniego*, dotycząca ofiar składanych na rzecz ubogich i potrzebujących. Przekazywano również informacje o działalności wspólnot Trzeciego Zakonu, o obchodzonych uroczystościach i jubileuszach życia zakonnego. Do integralnej części czasopisma należał również kalendarz, który składał się z kilku części:

- kalendarium rzymskie (kalendarz liturgiczny Kościoła powszechnego),
- kalendarium serafickie (kalendarz liturgiczny zakonów franciszkańskich),
- kalendarium uroczystości i świąt Trzeciego Zakonu (kalendarz liturgiczny Trzeciego Zakonu),
- kalendarium odpustów tercjarских na Górze Św. Anny (wykaz i terminy uroczystości odpustowych).

Z zachowanych protokołów wynika, iż tercjarze okręgu boreckiego również prenumerowali to czasopismo, choć w znacznie mniejszych ilościach niż „Głos Św. Franciszka” Wzmianki te znajdują się w 30 protokołach¹⁴

3.3. „Der Ordensdirektor”

Czasopismo przeznaczone było dla dyrektorów Trzeciego Zakonu, księży tercjarzy oraz zarządów poszczególnych wspólnot. Wydawano je co miesiąc od 1907 r. w Brixen. Czasopismo to redagowali o. Pirminiusz HASENÖHRL oraz o. prof. Regalat TRENKWALDER z Innsbrucka. Treść ujęto w następujące grupy tematyczne:

- kazania miesięczne (cykliczne) do tercjarzy,
- kazania okolicznościowe,
- szkice kazań (o tematyce franciszkańskiej),
- konferencje dla tercjarzy (wyjaśniające Regułę i sposób życia tercjarzy),
- historia Trzeciego Zakonu,
- studia franciszkańskie (opracowania naukowe),
- hagiografia franciszkańska,

¹³ KUROWSKI, *dz. cyt.*, s. 305–307.

¹⁴ ABW, PW 1925–1940, brak sygn.

- dyrektor Trzeciego Zakonu a wspólnota,
- Trzeci Zakon w parafii,
- kronika seraficka,
- z życia wspólnot tercjarских,
- omówienie zagadnień związanych z Trzecim Zakonem,
- przegląd literatury tercjarskiej,
- wykaz odpustów tercjarских.

W kilkunastu wspólnotach okręgu boreckiego czasopismo to było regularnie prenumerowane. Wzmianki o tym odnaleźć można w 11 protokołach wizytacyjnych. Na podstawie wykazu tabelarycznego można odtworzyć popularność wyżej omówionych czasopism we wspólnotach okręgu boreckiego.

Tab. 2. Czasopisma prenumerowane we wspólnotach tercjarских okręgu boreckiego w latach 1919–1938

Rok	Miejscowość	Czasopisma	Ilość egzemplarzy	Liczba tercjarzy
1919	Olesno – wspólnota niemieckojęzyczna	Franziskusbote	32	81
1923	Sieraków	Głos Św. Franciszka	24	54
1923	Kuniów	Głos Św. Franciszka	30	112
1923	Wysoka	Franziskusbote	25	62
1923	Biskupice	Franziskusbote	5	82
1924	Olesno – wspólnota polskojęzyczna	Głos Św. Franciszka	25	164
1924	Sieraków	Głos Św. Franciszka	—	—
1924	Bogacica	Głos Św. Franciszka	10	32
1924	Kluczbork	Franziskusbote	20	50
1924	Zborowskie	Głos Św. Franciszka	4	27
1924	Gorzów Śląski	Głos Św. Franciszka	2	33
1925	Stare Budkowice	Głos Św. Franciszka Franziskusbote	— —	— —
1927	Zdziechowice	Głos Św. Franciszka	—	—
1927	Stare Budkowice	Głos Św. Franciszka	—	—
1927	Kujakowice	Głos Św. Franciszka	—	—
1927	Sieraków	Głos Św. Franciszka Franziskusbote	— —	— —
1927	Biskupice	Głos Św. Franciszka	—	—
1928	Zawadzkie	Głos Św. Franciszka Franziskusbote	26 7	52
1929	Kuniów	Franziskusbote Głos Św. Franciszka	— —	— —

Rok	Miejscowość	Czasopisma	Ilość egzemplarzy	Liczba tercjarzy
1929	Dobrzeń	Głos Św. Franciszka	—	—
1929	Jelowa	Głos Św. Franciszka	14	54
1930	Kościeliska	Głos Św. Franciszka	—	—
1931	Borki Wielkie	Franziskusbote Głos Św. Franciszka	86	221
1932	Dobrodzień	Franziskusbote Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	— —	— —
1932	Małe Łagiewniki	Franziskusbote Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	— —	— —
1933	Zawadzkie	Franziskusbote Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	— —	— —
1934	Kuniów	Franziskusbote Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	— —	— —
1934	Bogacica	Franziskusbote Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	— —	— —
1934	Zawiść	Franziskusbote Głos Św. Franciszka	19 6	87
1935	Borki Wielkie	Franziskusbote Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	6 52	185
1935	Byczyna	Franziskusbote Głos Św. Franciszka	12 4	26
1935	Olesno	Franziskusbote Głos Św. Franciszka	45 44	174
1935	Gorzów Śląski	Franziskusbote Głos Św. Franciszka	13 31	—
1935	Stare Budkowice	Franziskusbote Głos Św. Franciszka	7	—
1936	Łowkowice	Franziskanisches Leben Głos Św. Franciszka	5 16	60
1936	Kujakowice	Franziskanisches Leben Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	— —	— —
1936	Sieraków	Franziskanisches Leben Głos Św. Franciszka	20 45	76

Rok	Miejscowość	Czasopisma	Ilość egzemplarzy	Liczba tercjarzy
1936	Łubniany	Franziskanisches Leben Głos Św. Franciszka	10 40	80
1937	Wysoka	Franziskusbote Głos Św. Franciszka	1 18	58
1937	Sternalice	Franziskanisches Leben Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	8 20	161
1937	Żędowice	Franziskanisches Leben Głos Św. Franciszka	1 13	100
1937	Bodzanowice	Franziskanisches Leben Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	— —	— —
1937	Krasiejów	Franziskanisches Leben Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	— —	— —
1938	Jelowa	Franziskanisches Leben Głos Św. Franciszka Der Ordensdirektor	— —	— —
1938	Kuniów	Franziskanisches Leben Głos Św. Franciszka	19 27	165
1938	Szemrowice	Głos Św. Franciszka	2	45

Źródło: ABW, PW 1919–1938, brak sygn. (kreski w niektórych rubrykach oznaczają brak danych)

Ważną rolę w poprawnym funkcjonowaniu struktur Trzeciego Zakonu pełniły księgi administracyjne. Temu tematowi został poświęcony drugi paragraf prezentowanego artykułu. Jak wynika z przedstawionych zestawień, we wszystkich wspólnotach tercjarskich istniały księgi członków. W prawie wszystkich prezentowanych wspólnotach prowadzono księgi kasowe, kroniki zaś należały do rzadkości. Dokładne zarachowanie i wykazy sprzyjały planowaniu, zarządzaniu i pracy pastoralnej poszczególnych grup. Zasadniczą rolę formacyjną w duchu franciszkańskim odegrały czasopisma wydawane dla tercjarzy na Śląsku. W paragrafie trzecim umieszczono wykaz najbardziej popularnych czasopism (w języku polskim i niemieckim), z których korzystali członkowie gmin tercjarskich na ziemi oleskiej.

4. Epilog

Istniejące w Kościele różnorodne zakony i stowarzyszenia obierały sobie jako szczególny cel naśladowanie Chrystusa w jakimś szczególnym aspekcie Jego życia. Jedne jako nauczyciela, inne jako litującego się nad człowiekiem chorym i cierpiącym,

jeszcze inne jako oddającego cześć Ojcu przez modlitwę w ciszy i osamotnieniu. Jednym z najbardziej popularnych stowarzyszeń istniejących na Śląsku był Trzeci Zakon Franciszkański. Poprzez dobrze zorganizowaną formację duchową, według wskazań św. Franciszka, oraz dzięki sprawnej organizacji administracyjnej tercjarze w dużej mierze przyczyniali się do pogłębienia życia wewnętrznego oraz do podniesienia poziomu moralnego społeczeństwa żyjącego w śląskich parafiach.

LITERATURA

Archiwum klasztoru w Borkach Wielkich

Catalogus membrorum III. Ordinis ad conventum Borecensem pertinentium 1886–1939, brak sygn.

Kassenbuch des III. Ordens Gross Borek, brak sygn.

Protokoły wizytacyjne 1916–1940, brak sygn.

Czasopisma

„Der Ordensdirektor” 1907.

„Franziskusbote” 1925–1940.

„Głos Św. Franciszka” 1908–1938.

Opracowania

BLEYER J., *Das Ordensbuch der Tertiaren des Hl. Franziskus von Assisi*, Kevelaer 1922.

BOGDALSKI CZ., *Organizacja i działalność III Zakonu Św. Franciszka*, Kraków brw.

Codex Iuris Canonici Pii X Pontifici Maximi iussu digetus Benedicti Papae XV., Freiburgi Brisgoviae MCMXXII.

CORONATA M., *Terzordine Francescano legislazione canonica*, Romae 1937.

DESCLOUX E., *Die Beweggründe zum Eintritt in den Dritten Orden des hl. Franziskus*, Freiburg 1921.

KUROWSKI B., *Franciszkanie Prowincji Św. Jadwigi na Śląsku 1887–1939*, Wrocław 1997.

LAURENTIUS P., *Was fange ich nur mit meinem Dritten Orden an?*, Altötting 1913.

LAURENTIUS P., *Wie können wir den Dritten Orden zur Blüte bringen?*, Altötting 1912, s. 926.

Die Administrationsbücher und Zeitschriften in den Tertiaren Gemeinschaften im Rosenberger Raum in der 1. Hälfte des XX. Jh.

Zusammenfassung

Der Artikel stellt die Aktivitäten der Tertiaren des hl. Franz von Assisi in der ersten Hälfte des XX. Jh. im Rosenberger Raum dar. Die Tertiaren wurden von den Franziskanern gestiftet, die nach dem Kulturkampf nach Schlesien zurückgekehrt waren. Die Organisationsstrukturen der Tertiaren werden aufgrund ihrer Administrationsbücher dargestellt. In allen Gemeinden der Tertiaren gab es die Mitgliederbücher, sehr oft auch die Kassenbücher, nur selten die Chroniken. Die genaue und systematische Buchführung erleichterte die Verwaltung und half in der pastoralen Arbeit in den Gemeinden des III. Ordens. Eine fundamentale Bedeutung für die geistliche Bildung der Tertiaren hatten die Zeitschriften, die für sie in Schlesien herausgegeben wurden. Vor allem sind hier *Głos św. Franciszka*, *Franziskusbote* und *Der Ordensdirektor* zu nennen.